

Mikulová, Jana

Věty podmínkové

In: Mikulová, Jana. *Syntax latinských vedlejších vět*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 193-207

ISBN 978-80-210-7207-7; ISBN 978-80-210-7210-7 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131786>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VĚTY PODMÍNKOVÉ

Věta podmínková vyjadřuje okolnost, jejíž uskutečnění je podmínkou pro uskutečnění děje věty hlavní. **Věta vedlejší** se označuje termínem *protasis* nebo **předvětí** a zkracuje se písmenem *p*. **Věta hlavní** se nazývá *apodosis* nebo **závětí** a označuje se písmenem *q*.

Spojky, negace

Základními spojkami jsou **si „jestliže, kdyby“** a **nisi „jestliže ne, kdyby ne“**. Spojka *si* může být doplněna různými výrazy a získávat specifický významový odstín.

Si

Spojka *si* se do češtiny překládá jako „jestliže“, „-li“, „pokud“, „jestli“, „když“, „kdyby“, „v případě, že“, „za podmínky, že“ apod. Výběr vhodného překladu závisí na typu podmínkové věty, ve které je použita. Může se vyskytovat ve spojení s výrazy *forte*, *modo*, *quidem*. **Si forte** (1) znamená „jestliže snad (náhodou), kdyby snad (náhodou)“, „pro případ, že“ apod. **Si modo** (2) má omezující význam a znamená „jestliže jen“, „kdyby jen“ apod. **Siquidem** (3) vyjadřuje omezení „jestliže jen“, „kdyby jen“ nebo konstatování „je-li pravda, že“, „za předpokladu že“.

(1) *Magna vis est in virtutibus; eas excita, si forte dormiunt.* (Cic. *Tusc.* 3, 17, 36)

Ve ctnostech je veliká síla. Jestliže snad spí, probud' je.

(2) *Studeo, mi pater, Latine ex te audire ea, quae mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti, si modo tibi est otium et si vis.* (Cic. *part.* 1)

Přeji si, tatínku, slyšet od tebe latinsky to, co jsi mi už o řečnění řekl řecky, pokud máš ovšem čas a chuť.

(3) *Quis ego sum igitur, siquidem is non sum, qui sum?* (Plaut. *Trin.* 978)

Kdo tedy jsem, pokud nejsem ten, kdo jsem?

Quodsi

Spojka *si* se vyskytuje také ve spojení s *quod* v podobě **quod si** nebo **quodsi** „a jestliže“, „a kdyby“. Toto spojení odkazuje na informaci obsaženou v předchozí větě a navazuje na ni.

- (4) *Quodsi eius modi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio.* (Cic. div. 2, 120)
A jestliže se takovým viděním nemá věřit, nevím, proč by se mělo věřit snům.

Sin (autem)

Spojka *sin*, někdy doplněná o *autem* „ale, avšak“, slouží k vyjádření **protikladu** mezi dvěma větami podmínkovými. Do češtiny se překládá „jestliže však“.

- (5) *Sin aliqua in re Verris similis fuero, non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit.* (Cic. Verr. II 3, 162)

Jestliže však budu v něčem podobný Verrovi, budu mít nepřátele tak, jako je měl on.

Sive (seu) / sive... sive (seu... seu)

Spojka *sive* (s variantou *seu*) uvozuje podmínkové věty, které jsou ve **vylučovacím poměru**. Do češtiny se překládá spojovacím výrazem „a nebo (jestliže)“. Vyskytuje se také často ve dvojici *sive... sive*. Do češtiny se překládá jako „buď jestliže... nebo jestliže“, „ať... ať“, „buď... buď“. Většinou uvozuje **indikativní věty** (6). Tato dvojice spojek se často vyskytuje i na úrovni věty jednoduché.

- (6) *Quare sive habes quid, sive nil habes, scribe tamen aliquid teque cura.* (Cic. Att. 12, 12, 1)
A proto ať už máš co psát nebo ne, něco mi napiš a opatruj se.

Má-li věta se *sive... sive* **všeobecný podmět**, **může** se v ní objevit **konjunktiv** (7). Spojku lze v tomto případě přeložit také jako „buď kdyby... nebo kdyby“ apod.

- (7) *Perspicitis genus hoc quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas vere, quod narrare possis (...), sive fingas.* (Cic. de orat. 2, 241)

Vidíte, jak je tento druh humoru vtipný, elegantní a vhodný pro řeč, ať už bys měl nějakou skutečnou historku, nebo si ji vymyslel.

Nisi

Vedle *nisi* se vyskytuje i forma *ni*, která je však v klasické latině vnímána jako archaická. Do češtiny se překládá jako „jestliže ne“, „kdyby ne“, „když ne“, „pokud ne“, „v případě, že ne“ apod. (8). Spojka *nisi* se může vyskytnout také ve spojení s jiným spojovacím výrazem, např. *nisi quod* „kromě toho, že“.

Spojka *nisi* má od původu **vytýkací význam**, který si uchovává v některých souvětích (9). Vytýkací význam může mít v kombinaci s negací nebo řečnickou otázkou a překládá se jako „vyjma toho že, kromě toho že, leda že, až na to že“ apod. Spojka *nisi* může být doplněna výrazy *forte* a *vero*, tedy *nisi forte*, *nisi vero* „ledaže snad, ledaže by snad“. *Nisi vero* a *nisi forte* (10) se vyskytují ve spojení s **indikativem** a mívají ironický význam.

Vytýkací význam má *nisi* i po záporu **ve větě jednoduché** (11), kde se překládá jako „leda, kromě, než“ apod.

- (8) *Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem?* (Liv. 40, 15, 15)
Jakou bych měl naději, kdyby můj otec nebyl soudcem?
- (9) *Nemo ab alio contemnitur, nisi a se ante contemptus est.* (Sen. dial. 12, 13, 6)
Nikomu se nedostává pohrdání od jiného člověka, nepohrdne-li předtím sám sebou.
Nikomu se nedostává pohrdání od jiného člověka, ledaže předtím pohrdne sám sebou.
- (10) *Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit, neque in solitudine neque in convivio moderato atque honesto.* (Cic. Mur. 13)
Nikdo střízlivý netančí, ledaže je snad blázen, a to ani o samotě ani na spořádané a počestné hostině.
- (11) *Nihil cogitant nisi caedem, nisi incendia, nisi rapinas.* (Cic. Catil. 2, 10)
Na nic jiného nemyslí než na vraždění, požáry a loupeže.

Si non, si minus

Vedle *nisi* se v podmínkové větě může vyskytnout rovněž negace *non* nebo *minus*. Zápornka nemusí následovat vždy bezprostředně po *si*. **Si non** se používá pro vyjádření protikladu k jiné informaci. Tímto způsobem lze postavit do opozice dvě podmínkové věty i dva větné členy v rámci jedné podmínkové věty.

- (12) *Vita humana prope uti ferrum est. Si exerceas, conteritur; si non exerceas, tamen rubigo interficit.* (Cato mor. frg. 3)
Lidský život je skoro jako železo. Jestliže ho používáš, opotřebovává se. Jestliže ho nepoužíváš, přece ho ničí rez.

Si minus „jestliže ne“ se vyskytuje zejména v případě, že se ve vedlejší větě neopakuje sloveso obsažené v předchozí kladné větě. Odpovídá českému „**jestli ne**“ ve větách typu „Jestli máš čas, můžeme to probrat hned, **jestli ne**, necháme to na jindy.“

- (13) *Hoc ab homine exigitur, ut prosit hominibus: si fieri potest, multis; si minus, paucis; si minus, sibi.* (Sen. dial. 8, 3, 5)
Od člověka se vyžaduje, aby byl prospěšný lidem: pokud to je možné, mnoha lidem; **pokud ne** mnoha, tak několika málo lidem; **pokud nejde** ani to, tak alespoň sobě.

Neurčitá zájmena po spojkách si a nisi

Po spojkách *si* a *nisi* se často používají neurčitá zájmena a příslovce, která neobsahují prvek *ali-*, mají hypotetický význam a charakter příklonky. Jedná se o zájmena *quis, quid* „někdo, něco“; *qui, qua, quod* „nějaký“ a příslovce *quando* „někdy“ apod.

- (14) *Si quid egero, faciam, ut scias.* (Cic. fam. 7, 23, 4)
Jestli něco udělám, dám ti vědět.

Typy podmínkových vět

Podmínkové věty se dělí do tří základních typů, které se liší postojem mluvčího k uskutečnění děje. Mluvčí může děj podávat jako reálně uskutečnitelný či uskutečňovaný (**věty reálné**), jako možný (**věty potenciální**) nebo jako neuskutečňovaný, neuskutečňený či neuskutečnitelný (**věty nereálné**). Rozhodující přitom není mimojazyková realita, ale **záměr mluvčího**. Odlišnosti mezi uvedenými typy vět se projevují v **používání časů** a **způsobů**. Vedle základního schématu, které se vyznačuje používáním stejného času a způsobu ve větě hlavní i vedlejší, se často vyskytují i tzv. **smíšené typy** s odlišným časem nebo způsobem ve větě hlavní a vedlejší. Věta hlavní může vyjadřovat také otázku, rozkaz apod. V následujícím výkladu budou smíšené typy připojeny jako zvláštní podskupina hlavních typů vět. Vedle níže uvedených příkladů smíšených vět se vyskytují i jiné kombinace předvětí a závětí. Rozhodující je vždy význam, který má být větou vyjádřen.

Reálné podmínkové věty

Podmínkové věty reálné vyjadřují, že mluvčí pokládá děj za **reálně uskutečnitelný**, respektive nechává otevřenou možnost jeho reálného uskutečnění. V případě, že se splní podmínka vyjádřená ve větě vedlejší, uskuteční se děj věty hlavní. Formu podmínkových vět reálných mohou mít obecně platná tvrzení, např. ustálená rčení, zákony, zvyklosti, zákonitosti apod.

Ve větě vedlejší se používá **indikativ všech časů**. Na rozdíl od některých jazyků se tedy ve vedlejší větě vyskytuje i indikativ futura. Ve větě hlavní je v základní variantě rovněž indikativ. Časy **indikativu** ve větě hlavní i vedlejší mohou být **stejně i rozdílné**, rozhodující je jejich význam. Příkladem může být vyjádření předčasnosti, kde se časy používají ve shodě s pravidly indikativní souslednosti časové (např. indikativ plusquam-perfekta pro předčasnost před minulým dějem).

Při překladu do češtiny se používá indikativ a spojka **si** se překládá jako „jestliže“, „-li“, „pokud“, „když“ a spojka **nisi** jako „jestliže ne“, „pokud ne“, „když ne“.

Základní schéma reálných podmínkových vět

<i>Si/nisi</i> + ind. prez., ind. prez.	<i>Si hoc dicis, mentiris.</i>	Jestliže to říkáš, lžeš. (15)
<i>Si/nisi</i> + ind. impf., ind. impf.	<i>Si hoc dicebas, mentiebaris.</i>	Jestliže jsi to říkal, lhal jsi. (16)
<i>Si/nisi</i> + ind. pf., ind. pf.	<i>Si hoc dixisti, mentitus es.</i>	Jestliže jsi to řekl, lhal jsi. (17)
<i>Si/nisi</i> + ind. fut. I, ind. fut. I	<i>Si hoc dices, mentieris.</i>	Jestliže to řekneš, budeš lhát. (18)
<i>Si/nisi</i> + ind. plpf., ind. pf.	<i>Si hoc acceperam, dedi.</i>	Jestliže jsem to dostal, dal jsem. (19)
<i>Si/nisi</i> + ind. fut. II., ind. fut. I	<i>Si hoc accepero, dabo.</i>	Jestliže to dostanu, dám. (20)

- (15) ...**si di sunt, est divinatio**... (Cic. *div.* 2, 41)
...jsou-li bohové, je i věštění...
- (16) **Sed cur sedebas in foro, si eras coqus, / tu solus praeter alios?** (Plaut. *Pseud.* 800–801)
Ale proč jsi zůstával sedět na náměstí, jestliže jsi byl jako jediný ze všech kuchařem?
- (17) **Si quid fecimus, certe irati non fecimus.** (Cic. *Tusc.* 4, 23, 52)
Jestliže jsme něco udělali, neudělali jsme to ve vzteku.
- (18) **Si sapiens, tacebis**... (Plaut. *Rud.* 1391)
Budeš-li mít rozum, budeš mlčet...
- (19) ...**si quicquam caelati aspexerat, manus abstinere iudices, non poterat.** (Cic. *Verr.* II 4, 48)
...jestliže uviděl nějakou věc ozdobenou reliéfem, nemohl ji nechat na pokoji, soudcové.
- (20) **Si quid egero, faciam ut scias.** (Cic. *fam.* 7, 23, 4)
Jestliže něco udělám, dám ti vědět.

Podobu reálné podmínkové věty mají také věty, které mají povahu zdvořilostních formulí, např. *si licet, si placet* (21), *si fas est* apod.⁵⁰

- (21) **Sed residamus, inquit, si placet.** (Cic. *fin.* 3, 2, 9)
Řekl: „Ale posadme se, je-li libo.“

Smíšené formy

Ve větě hlavní se vedle indikativu mohou vyskytovat také ostatní způsoby vět hlavních, tedy imperativ (22) nebo konjunktiv (deliberativní, vybízecí atd.), viz (23). Do češtiny se překládají odpovídajícími výrazovými prostředky.

- (22) **Et mihi, quaeso, ignoscite, si appello talem virum saepius.** (Cic. *leg. agr.* 2, 49)
A odpusťte mi, prosím, jestliže častěji zmiňuji takového člověka.
- (23) **Ergo ad cenam petitionis causa si quis vocat, condemnetur?** (Cic. *Mur.* 74)
Když někdo zve někoho na oběd v rámci předvolební kampaně, má se za to odsuzovat?

Potenciální podmínkové věty

Podmínkové věty potenciální vyjadřují, že mluvčí pokládá realizaci děje za možnou, ale neví, zda se uskuteční nebo ne. Potenciální věty se v latině vztahují **především k budoucnosti**, případně k **přítomnosti**.

⁵⁰ Martín Puente (2009, s. 669).

Ve větě vedlejší i hlavní se používá **konjunktiv přítomného** nebo **konjunktiv perfekta**. Oba se vztahují k budoucnosti nebo přítomnosti. Je-li v obou částech věty stejný konjunktiv, vyjadřuje **konjunktiv přítomného nedokončený děj** a **konjunktiv perfekta děj dokončený**. Je-li ve větě hlavní konjunktiv přítomného a ve větě vedlejší konjunktiv perfekta, vyjadřuje **konjunktiv perfekta předčasnost** před dějem věty hlavní.

Čeština nemá specifické prostředky pro vyjádření potenciality. Používá se překlad „**jestliže**“ v kombinaci s indikativem nebo „**kdyby**“ s kondicionálem přítomným. Potenciální vedlejší věta s kondicionálem se v češtině často kombinuje s indikativem ve větě hlavní, a to zejména s indikativem budoucího času.⁵¹ V hlavní větě českého souvětí se může objevit také imperativ (viz níže).

Základní schéma potenciálních podmínkových vět

<i>Si/nisi</i> + konj. prez., konj. prez.	<i>Si hoc dicas, mentiaris.</i>	Kdybys to říkal, lhal bys. Jestliže to říkáš, lžeš. (24)
<i>Si/nisi</i> + konj. pf., konj. pf.	<i>Si hoc dixeris, mentitus sis.</i>	Kdybys to řekl, dopustil by ses lži. Jestliže to řekneš, dopustíš se lži. (25)
<i>Si/nisi</i> + konj. pf., konj. prez.	<i>Si hoc acceperim, dem.</i>	Kdybych to dostal, dával bych. Jestliže to dostanu, budu dávat. (26)

- (24) *Quid opponas tandem, si negem me umquam ad te istas litteras misisse?* (Cic. *Phil.* 2, 8)
Jaké protiargumenty bys uváděl, kdybych tvrdil, že jsem ti nikdy tenhle dopis neposlal?
- (25) *...gratissimum mihi feceris, si ad me (...) litteras miseris.* (Cic. *fam.* 3, 9, 2)
...velmi bys mě potěšil, kdybys mi poslal dopis.
- (26) *Si ego emortuos sim, Athenis te sit nemo nequior.* (Plaut. *Pseud.* 338)
Kdybych zemřel, nebyl by v Athénách nikdo ničernější než ty.

Méně často se ve větě hlavní i vedlejší vyskytuje **konjunktiv imperfekta** pro vyjádření **potenciality v minulosti**. Mluvčí vyjadřuje předpoklad, že se děj mohl uskutečnit, ale nezaujímá postoj k tomu, zda se uskutečnil nebo ne. Mezi typickými případy potenciálního konjunktivu imperfekta se uvádějí slovesa typu *putare* nebo *credere* ve 2. os. sg. (*putares* (27), *crederes* „myslel by sis“). Okrajově se může objevit i konjunktiv plusquamperfekta pro vyjádření předčasné potenciality.

- (27) *Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares...* (Cic. *Phil.* 8, 14)
Cožpak bys ho pokládal za nezodpovědného nebo bezcitného občana, kdybys tehdy žil?

V latině se jako potenciální často vyjadřují i děje, které jsou v češtině chápány jako nereálné, protože jsou z hlediska zkušeností mluvčích velmi nepravděpodobné nebo

⁵¹ Karlík (1995, s. 471).

neuskutečnitelné. Jedná se o věty typu „Kdyby tyhle stěny mohly mluvit, to bychom se dozvěděli věci.“ Forma potenciální věty umožňuje mluvčímu představit informaci jako **předpoklad**, který lze dále rozvíjet (28). V některých gramatikách⁵² se tento typ potenciálních podmínkových vět označuje termínem *exemplum fictum*.

(28) *Si qui deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerascam et in cunis vagiam, valde recusem...* (Cic. Cato 83)

Kdyby mi nějaký bůh nabízel, abych se vrátil do dětství a vrněl v kolébce, rozhodně bych to odmítal...

Jsou však doloženy i případy, kdy mají smyšlené příběhy formu podmínky nereálné. Rozhodující je záměr mluvčího. Obdobně může být potencialita použita i v jiných případech, které jsou českými mluvčími vnímány jako nereálné. Může se jednat o ustálené obraty, jakým je např. *dies deficiat* „den by mi nestačil“ (29).⁵³

(29) *Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male evenerit, nec minus si commorem, quibus improbis optime.* (Cic. nat. deor. 3, 81)

Den by mi nestačil, kdybych chtěl vyjmenovat dobré lidi, kterým se přihodilo něco špatného, ani kdybych chtěl připomenout špatné lidi, kterým se přihodilo něco velmi příznivého.

Smíšené formy

Vedlejší věty potenciální se mohou kombinovat s **indikativními větami hlavními**. Dochází k tomu zejména v případech, že věta hlavní obsahuje **predikát s modálním významem**. Tím může být nejen *posse, debere, oportet, necesse est, velle, nolle, opus est* nebo gerundivum se slovesem *esse*, ale také participium futura aktiva se slovesem *esse* nebo některé neosobní predikáty tvořené adjektivem či substantivem se slovesem *esse*, např. *longum est, tempus est, fas est* atd. I tyto predikáty se však mohou vyskytnout v konjunktivu.

Při překladu do češtiny je možné a někdy nutné použít **místo oznamovacího způsobu kondicionál**, např. *possum* „mohl bych“, *oportet* „bylo by třeba“, *longum est* „bylo by (příliš) dlouhé“, *debeo* „měl bych“ apod., viz (30).

(30) *Qui te neque debent adiuvaré, si possint, neque possunt, si velint.* (Cic. Verr. II 4, 20)

Neměli by ti pomáhat, kdyby mohli, a nemohli by, kdyby chtěli.

Potenciální věty jsou svým významem blízké reálným větám s indikativem futura. Potenciální věta vedlejší se proto může kombinovat s větou hlavní s **indikativem futura** (31) nebo naopak. Na základě slovesného tvaru někdy nelze rozhodnout, zda je vedlejší věta potenciální nebo reálná (32). Významový rozdíl však není velký.

52 Např. Traina (1993, s. 435).

53 Traina (1993, s. 435).

- (31) *Quae si reiciamus, illa quoque, unde haec nata sunt, reiciemus.* (Cic. nat. deor. 3, 47)
A kdybychom to odmítali, odmítneme i to, z čeho to vzniklo.
- (32) *Tu, si tibi placuerit liber, curabis, ut et Athenis sit et in ceteris oppidis Graeciae.* (Cic. Att. 2, 1, 2)
Jestli se ti ta kniha bude líbit, zařídíš, aby byla v Athénách i v ostatních řeckých městech.

Věta potenciální se může kombinovat také s imperativem ve větě hlavní (33).

- (33) *Si velis, da commoda homini amico.* (Plaut. Asin. 445)
Jestliže chceš, pomoz příteli.

Indikativní věta hlavní se může kombinovat s potenciální vedlejší větou také v případě, že vedlejší věta vyjadřuje **opakované děje**, které jsou podány jako určité **zevšeobecnění** („představme si, že by nastalo *x*, pak nastane *y*“). Tento význam mohou mít také potenciální věty vztahující se k **minulosti**, v nichž se používá konjunktiv imperfekta (34), popřípadě i konjunktiv plusquamperfekta, je-li třeba vyjádřit předčasnost. Mluvčí podává opakovaný děj v minulosti jako abstrakci („za předpokladu, že případně nastalo *x*, nastalo *y*“).

- (34) *Quorum siquis a domino prehenderetur, consensu militum eripiebatur...* (Caes. civ. 3, 110, 4)
A pokud pán někoho z nich chytil, byl osvobozen díky dohodě vojáků...

Nereálné podmínkové věty

Podmínkové věty nereálné vyjadřují, že mluvčí pokládá děj za **neuskutečňovaný** nebo **neuskutečnitelný v přítomnosti** nebo **v minulosti**. Na rozdíl od vět potenciálních nenechává mluvčí realizaci děje jako otevřenou možnost, ale sděluje, že se děj neuskutečnil nebo neuskutečňuje a ani se uskutečnit nemůže.

Ve větě hlavní i vedlejší se používá **konjunktiv imperfekta** (35) pro děje **nereálné v přítomnosti** a **konjunktiv plusquamperfekta** (36) pro děje **nereálné v minulosti**. Spojka *si* se překládá jako „kdyby“, spojka *nisi* jako „kdyby ne“. Ve větách nereálných v přítomnosti se **v češtině** používá **kondicionál přítomný** a ve větách nereálných v minulosti **kondicionál minulý**. Kondicionál minulý se však nepoužívá důsledně a nahrazuje se někdy kondicionálem přítomným. Nemá-li být věta nejednoznačná, musí být nerealita v minulosti naznačena jiným výrazem nebo kontextem (např. „Kdybych to tak tehdy věděl, šel bych na jinou školu.“).

Základní schéma nereálných podmínkových vět

<i>Si/nisi</i> + konj. impf., konj. impf.	<i>Si hoc diceres, mentireris.</i>	Kdybys to říkal, lhal bys. (35)
<i>Si/nisi</i> + konj. plpf., konj. plpf.	<i>Si hoc dixisses, mentitus esses.</i>	Kdybys to byl řekl, byl bys lhal. (36)

- (35) *Is iam pridem est mortuus; si viveret, verba eius audiretis.* (Cic. Q. Rosc. 42)
Ten už dávno zemřel; kdyby žil, slyšeli byste jeho slova.
- (36) *Quod [sc. signum] iste si portare potuisset, non dubitasset auferre.* (Cic. Verr. II 4, 119)
A kdyby byl schopen tu sochu odvézt, nebyl by váhal ji ukrást.

Věta vedlejší vyjadřující nerealitu v minulosti se může kombinovat s **hlavní větou nereálnou v přítomnosti**. Nesplnění podmínky v minulosti je důvodem, proč se neuskutečňuje a nemůže uskutečňovat jiný děj v přítomnosti (např. „Kdybys byl víc šetřil, mohl by sis teď koupit nové kolo.“). Ve větě vedlejší je konjunktiv plusquamperfekta a ve větě hlavní konjunktiv imperfekta (37).

- (37) *Celeritate autem opus est: qua si essemus usi, bellum (...) nullum haberemus.* (Cic. Phil. 5, 53)
Je zapotřebí rychlosti: kdybychom byli jednali rychle, (...) neměli bychom teď válku.

Může se vyskytnout i opačný případ, který je však méně častý. Ve větě vedlejší s konjunktivem imperfekta je obsaženo tvrzení, které má obecnější platnost a vyjadřuje nejen děj neuskutečňovaný v přítomnosti, ale ani v minulosti a pravděpodobně ani v budoucnosti. Ve větě hlavní s konjunktivem plusquamperfekta je vyjádřeno, jaký děj v minulosti nebylo možné kvůli tomu realizovat (38). Typickým příkladem jsou věty vedlejší vyjadřující trvalé vlastnosti, např. „Kdyby neměl vrozenou oční vadu, byl by se mohl stát pilotem.“

- (38) *Quod ille si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset.* (Cic. Deiot. 25)
Kdyby ti byl nepřátelsky nakloněn, nikdy by to nebyl řekl.

Smíšené formy

Nereálná věta vedlejší se může kombinovat s **indikativem minulého času ve větě hlavní**. V rámci smíšených vět lze rozeznávat dvě skupiny. Do první skupiny patří souvětí, jejichž věta hlavní obsahuje **predikát s modálním významem**. Jedná se o stejné predikáty jako u potenciálních souvětí, tedy *posse, debere, oportet, necesse est, velle, nolle, opus est*, gerundivum se slovesem *esse*, participium futura aktiva se slovesem *esse* a některé neosobní predikáty tvořené adjektivem či substantivem se slovesem *esse*, např. *longum est, tempus est, fas est* atd. Při překladu do češtiny je možné a někdy nutné použít

místo oznamovacího způsobu kondicionál, např. *potui* „mohl bych / byl bych mohl“, *oportebat* „bylo by (bývalo) třeba“, *longum fuit* „bylo by (příliš) dlouhé“ apod.

- (39) *Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent.* (Liv. 32, 12, 6)
Celé vojsko mohlo být zničeno, kdyby vítězové byli pronásledovali poražené...

Do druhé skupiny patří souvětí, v jejichž větě hlavní se vyskytuje **indikativ plusquamperfekta, perfekta** nebo **imperfekta**. Indikativ perfekta (40) se může objevit ve spojení s adverbium *paene* nebo *prope* „téměř, skoro, málem“ a vyjadřuje, že **chybělo jen velmi málo k tomu, aby se děj věty hlavní uskutečnil**.

- (40) *...paene in foveam decidi, ni hic adesses.* (Plaut. *Persa* 594–595)
...málem jsem spadl do jámy, kdybys tu nebyl.

Chce-li mluvčí ještě více zdůraznit, jak málo chybělo k uskutečnění děje věty hlavní, použije indikativ plusquamperfekta (41). Vytváří tak dojem, jakoby se děj už uskutečnil.

- (41) *Praeclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium.* (Cic. *fam.* 12, 10, 3)
Už bylo slavné vítězství naše, kdyby nebyl Lepidus zachránil Antonia, který prchal, byl oloupený a bezbranný.

Indikativ imperfekta (42) vytváří dojem, jakoby se děj věty hlavní už začal uskutečňovat. Ve shodě se svým významem nevyjadřuje indikativ imperfekta dokončení děje, ale jeho průběh.

- (42) *Labebar longius, nisi me retinuissem.* (Cic. *leg.* 1, 52)
Pokračoval bych dále, kdybych se nebyl zarazil.

Další způsoby vyjádření podmínky

Podmínkový odstín mohou mít také další věty a konstrukce. U některých (např. u srovnávacích vět) se podmínkový význam může projevit připojením *si* ke spojce (např. *velut si, tamquam si* „jako by“). Jindy podmínkový význam pouze vyplývá z významu věty nebo z kontextu (např. u participiálních konstrukcí).

Někteří autoři zařazují do pojednání o podmínkových větách i obsahové věty uvozené spojkou *si*, které následují po predikátech typu *mirari* „divit se“ nebo *expectare*

„čekat“. Tyto případy jsou zmíněny ve výkladu o obsahových větách (viz *Přehled různých konstrukcí po predikátech řídicích větu s quod*).

Věty s časovými spojkami

Podmínkový význam mohou mít i věty se spojkami, jejichž primární význam je **časový**, např. **cum**, **dum** a **dummodo**. U spojky *dum* a *dummodo* ve významu „jen když“ se odlišnost od jiných vět s *dum* projevuje povinným používáním konjunktivu. Je-li věta s *dum* záporná, používá se záporka *ne*. Nejčastěji se ve větách s podmínkovým **dum** vyskytuje **konjunktiv prézentu** (43), viz kapitolu *Dum, dum modo, modo: podmínka*.

- (43) **Oderint, dum metuant.** (Acc. trag. 203)

At' nenávidí, jen když se bojí.

Srovnávací věty podmínkové

Podmínka může být vyjádřena také ve **větech srovnávacích**, které jsou uvozeny např. spojkami **velut si, ut si, ac si, tamquam si, quasi** nebo **tamquam** „jako by“. Použití konjunktivu po těchto spojkách je vyloženo v kapitole *Časy a způsoby ve větech srovnávacích*.

- (44) **Hic est obstandum, milites, velut si ante Romana moenia pugnemus.** (Liv. 21, 41, 15)

Vojáci, zde je třeba klást takový odpor, jako bychom bojovali před římskými hradbami.

Participiální konstrukce

Podmínka může být vyjádřena také pomocí participiálních konstrukcí, a to **participiem spojitým** (45) nebo **ablativem absolutním** (46). Podmínkový význam nebývá vyjádřen přímo, ale vyplývá z významu věty a kontextu.

- (45) **Quis est enim, qui totum diem iaculans non aliquando conliniet?** (Cic. div. 2, 121)

Je někdo, kdo se časem netrefí, hází-li kopím celý den?

- (46) **Maximas vero virtutes iacere omnis necesse est voluptate dominante.** (Cic. fin. 2, 35, 117)

Vládne-li rozkoš, musí být všechny velké ctnosti bezmocné.

Vztažné věty

Podmínka může být vyjádřena rovněž větami vztažnými. Čas a způsob těchto vět odpovídá příslušnému typu věty podmínkové.

- (47) **Haec (...) qui videat, nonne cogatur confiteri deos esse?** (Cic. nat. deor. 2, 12)

A kdyby to někdo viděl, nebyl by nucen uznat, že bohové existují?

Parataxe

Podmínkový význam mohou mít také vedle sebe stojící věty, které nejsou uvozeny žádnou spojkou. Jedná se zejména o krátké věty, ustálená rčení apod. První z obou vět vyjadřuje podmínku, druhá děj, který nastane při jejím splnění.

- (48) *Negat quis, nego; ait, aio.* (Cic. *Lael.* 93)
Když někdo říká ne, já taky; když říká ano, já taky.

Významové odstíny podmínkových vět⁵⁴

Věty podmínkové mohou mít naopak významový odstín **účelový, příčinný** nebo **přípustkový**. Zvláště **přípustkový význam je častý** (49), což je patrné i z podoby některých přípustkových spojek, např. *etiamsi* „ačkoli, i když, i kdyby“, *etsi, tametsi* „i když, ačkoli“. Má-li věta podmínková některý z uvedených významových odstínů, bývá ve větě hlavní a vedlejší odlišný slovesný způsob nebo čas.

- (49) *Non possum disposite istum accusare, si cupiam.* (Cic. *Verr.* II 4, 87)
Nemůžu ho žalovat náležitě rozvrženou řečí, i kdybych chtěl.

Podmínkové věty mohou vyjadřovat rovněž opakované děje, které mají blízko ke *cum iterativum*.

Přehled

Spojky	<i>si</i> <i>nisi (si non)</i>	jestliže, jestli, když, -li, pokud, kdyby jestliže ne, jestli ne, když ne, pokud ne, kdyby ne
Způsoby	indikativ, konjunktiv (viz níže)	
Jiné způsoby vyjádření	vztažné věty s konjunktivem participiální konstrukce (participium spojitě, ablativ absolutní) vedle sebe stojící věty bez spojky	

⁵⁴ Zpracováno podle Martín Puente (2009, s. 666–667).

Používání způsobů a časů v podmínkových větách

Reálné		
Základní formy	<i>Si/nisi</i> + ind. prez., ind. prez.	<i>Si hoc dicis, mentiris.</i> Jestliže to říkáš, lžeš.
	<i>Si/nisi</i> + ind. impf., ind. impf.	<i>Si hoc dicebas, mentiebaris.</i> Jestliže jsi to říkal, lhal jsi.
	<i>Si/nisi</i> + ind. pf., ind. pf.	<i>Si hoc dixisti, mentitus es.</i> Jestliže jsi to řekl, lhal jsi.
	<i>Si/nisi</i> + ind. fut. I, ind. fut. I	<i>Si hoc dices, mentieris.</i> Jestliže to řekneš, budeš lhát.
	<i>Si/nisi</i> + ind. plpf., ind. pf.	<i>Si hoc acceperam, dedi.</i> Jestliže jsem to dostal, dal jsem.
	<i>Si/nisi</i> + ind. fut. II., ind. fut. I	<i>Si hoc accipero, dabo.</i> Jestliže to dostanu, dám.
Realita + imperativ	<i>Si/nisi</i> + ind., imp.	<i>Si erravi, ignosce.</i> Jestliže jsem chyboval, odpusť.
Potenciální		
Základní formy	<i>Si/nisi</i> + konj. prez., konj. prez.	<i>Si hoc dicas, mentiaris.</i> Kdybys to říkal, lhal bys. Jestliže to říkáš, lžeš.
	<i>Si/nisi</i> + konj. pf., konj. pf.	<i>Si hoc dixeris, mentitus sis.</i> Kdybys to řekl, dopustil by ses lži. Jestliže to řekneš, dopustíš se lži.
	<i>Si/nisi</i> + konj. pf., konj. prez.	<i>Si hoc acceperim, dem.</i> Kdybych to dostal, dával bych. Jestliže to dostanu, budu dávat.
Nerealita + indikativ modálních sloves	<i>Si/nisi</i> + konj. prez./pf., ind.	<i>Si dicere coner, longum est.</i> Kdybych se to pokoušel říct, bylo by to příliš dlouhé.
Nereálné		
Základní formy	<i>Si/nisi</i> + konj. impf., konj. impf.	<i>Si hoc diceres, mentireris.</i> Kdybys to říkal, lhal bys.
	<i>Si/nisi</i> + konj. plpf., konj. plpf.	<i>Si hoc dixisses, mentitus esses.</i> Kdybys to byl řekl, byl bys lhal.
Nerealita v minulosti + nerealita v přítomnosti	<i>Si/nisi</i> + konj. plpf., konj. impf.	<i>Si id fecisses, bene viveres.</i> Kdybys to byl udělal, (teď) bych dobře žil.
Nerealita + indikativ minulého času	<i>Si/nisi</i> + konj. plpf., ind. pf./ind. plpf./ind. impf.	<i>Nisi me retinuissem, paene cecidi.</i> Kdybych se nebyl zarazil, spadl bych.
Nerealita + indikativ minulého času modálních sloves	<i>Si/nisi</i> + konj. impf./konj. plpf., ind. pf./ind. impf.	<i>Si liceret, facere non debebas.</i> Kdyby to bylo dovoleno, neměl bys to dělat.

Tipy pro překlad

Při překladu do češtiny je třeba nejprve určit, zda se jedná o podmínkovou větu. Spojka *nisi* ve své vytykáací funkci se totiž vyskytuje i ve větě jednoduché. Dále je nutné zjistit, o jaký typ podmínkového souvětí se jedná. V latině je typ věty vyjádřen slovesným tvarem. Možných nejednoznačností není mnoho. Konjunktiv imperfekta vyjadřuje např. zejména nerealitu v přítomnosti, ale okrajově i potencialitu v minulosti. Pokud je celé podmínkové souvětí závislé na jiném predikátu (např. „Řekl, že když bude mít čas, přijde.“), dochází ke změnám v používání časů a způsobů, které jsou popsány v kapitole *Závislá podmínková souvětí*. V těchto případech nelze přiřadit větu k určitému typu pouze na základě slovesného tvaru ve větě vedlejší.

Při překladu do latiny je třeba rozeznat, že se jedná o podmínkovou větu. Obtíže může působit zejména spojka „když“, která může mít řadu významových odstínů. Zatímco časové „když“ pouze umisťuje děj v čase, podmínkové „když“ vyjadřuje podmínku, jejíž splnění je předpokladem pro (ne)realizaci děje věty hlavní. Dalším krokem je správné rozlišení typu podmínkového souvětí. Pro české mluvčí může být obtížné odlišit nerealitu v přítomnosti a minulosti, protože současná čeština důsledně nerozlišuje mezi kondicionálem přítomným a minulým. Dále je třeba vzít v úvahu, že smyšlené příklady mívají v latině formu potenciálního podmínkového souvětí, i když je jejich neuskutečnitelnost zcela jasně patrná. Nejproblematičtější je však pro české mluvčí rozlišení nereality a potenciality.

Nerealita versus potencialita

Při překladu do latiny je nutné zvážit, zda podmínková věta s „kdyby“ a kondicionálem přítomným vyjadřuje podmínku potenciální nebo nereálnou v přítomnosti. Na potencialitu lze usuzovat na základě některých vlastností typických pro české věty vyjadřující možnou podmínku. Je-li např. ve větě vedlejší spojka „kdyby“ s kondicionálem a ve větě hlavní budoucí čas nebo imperativ, jedná se o potenciální větu, protože se souvětí týká budoucího děje. Věty potenciální mohou mít také odstín „přání nebo žádoucnost, bývá v nich modální sloveso *chtít* nebo *moci*, často s partikulí *tak, takhle, aspoň*“.⁵⁵ Příkladem mohou být následující věty:

„Kdybychom je potkali, řekneme jim, co se stalo.“

„Kdyby přišel, zavolej mi!“

potentialita (budoucí čas ve větě hlavní)

potentialita (imperativ ve větě hlavní)

⁵⁵ Grepl a Karlík (1986, s. 388).

„Kdybych ti tak mohl pomoci, to by to bylo rychle hotové.“ potencialita (sloveso „mít“ a partikule „tak“)

Není-li možné rozhodnout na základě uvedených výrazových prostředků ani na základě kontextu, lze větu přeložit oběma způsoby. Je však nutné uvědomovat si rozdíl ve významu.

Nerealita v přítomnosti versus nerealita v minulosti

Jak bylo uvedeno výše, nelze se v češtině spolehnout na slovesný tvar. Na nerealitu v přítomnosti nebo v minulosti lze usuzovat např. na základě příslovečných určení (např. „ted“ nebo „v této chvíli“ naznačuje nerealitu v přítomnosti, kdežto „tehdy“, „za mého mládí“ nerealitu v minulosti) nebo na základě kontextu. To platí i o smíšeném typu podmínkového souvětí, v němž se vyskytuje jak nerealita v přítomnosti, tak v minulosti (nejčastěji je vedlejší věta nereálná v minulosti a věta hlavní v přítomnosti).

